

О ПРИДЕВСКОМ ВИДУ У ЛОЗНИЧКОМ ГОВОРУ

Предмет истраживања је дистрибуција придевског вида у говору Лознице. Упоредивањем интерговорничких варијација са стањем придевског вида забележеним у околним говорима и стандардном српском језику утврђују се тенденције у погледу видских дистинктивних обележја и могућих модела дистрибуције придевског вида у лозничком говору. Корпус сачињава транскрипт разговорâ с трима Лозничанкама различитих старосних група. Резултати анализе показали су да се на супрот околним руралним говорима разлика у наставцима између одређеног и неодређеног придевског вида чува само у номинативу једине мушког рода, док је видска дистинкција очувана на прозодијском плану – маркери вида јесу и акценат и поста акценатска дужина на наставку. Другим речима, настају хибридна образовања у деклинацији придева неодређеног вида – облик с наставком из заменичко-придевске промене, а прозодијским остварењем из именичке промене. Уз то, синтаксички дистрибуција зависи од хијерархијског статуса реченичног члана – у првостепеним реченичним члановима првенствено је комплементарна, док је у другостепеним реченичним члановима дистрибуција у начелу контрастна, те избор вида зависи како од семантичких чинилаца тако и од прагматичких. Кад је реч о међугенерациском варирању придевског вида, у складу с различитим унутарјезичким тенденцијама и ванјезичким чиниоцима приметно је да је у говору две старије информаторке дистрибуција придевског вида доследно комплементарна и контрастна, док се у говору најмлађе информаторке издвајају случајеви слободног варирања придева одређеног и неодређеног вида, чиме се уочава зачетак језичке промене у току.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: српски језик, шумадијско-војвођански дијалекат, херцеговачко-крајишки дијалекат, дијалектологија, градски говор, придевски вид, језичка промена, варијације.

1. Лознички говор као градски вернакулар

Лозница је градско насеље и седиште истоимене градске општине у западном делу Републике Србије. Према традиционалној подели српских дијалеката, Лозница се налази на прелазу двају новоштокавских дијалеката – шумадијско-војвођанског и херцеговачко-крајишког дијалекта (Ивић 2001: 90–91; 175–176), те се у говорима места и географских микрорегиона који економски гравитирају Лозници преплићу особине типичне за репрезентативне говоре датих дијалеката, али и издвајају изгласе карактеристичне

готово искључиво за северозападну Србију (Николић 1970 : 118–119). Будући да су економске миграције из села у градове присутне и у овом делу Подриња, у лозничком говору могу да се прате особине својствене различитим околним говорима, који тиме представљају дистинктивно дијалекатско залеђе града Лознице, као и да се уочи утицај стандардног српског језика на дати градски говор кроз школство и медије, којим се умањују и нивелишу језичке разлике између говора разних градова (Radovanović 2003: 179–181). Другим речима, у Лозници се употребљава модеран урбани идиом настао интерференцијом говорâ њене околине, као говорног супстрата, и стандардног језика, као говорног адстрата. Отуд у градским говорима попут лозничког варирају различита језичка средства, коегзистирајући или конфронтирајући у систему, те њихова употреба зависи од различитих социјалних параметара попут узраста, пола, степена образовања, радне средине, социјалног статуса и става говорника (Бошњакковић 2009: 53–57, 66–67).

С једне стране, одређене језичке особине које наспрам стандарднојезичке норме представљају дијалектизме или мање раширене дублете показују се стабилним у лозничком градском говору, а уочавају се и унутарјезичке развојне тенденције независне од утицаја престижног идиома. С друге стране, одређене наслеђене особине повлаче се у конкуренцији с језичким иновацијама насталим махом под утицајем језика образовања и медија, те се везују пре свега за говор старије генерације.

Тако је на основу најновијих истраживања прозодијског система лозничког говора (Веселиновић 2022а; 2022б) утврђено да је преношење акцената на проклитику у спојевима глагола с негацијом (*не може*) и изразима *са̄ мнњм* и *ӣ пњ* још увек доследно због подударања са савременим стањем у стандардном српском језику, док се независно од узраста информатора акценат никада не преноси с именице, придева, глагола и броја на везник. Међутим, као маркантна прозодијска особина лозничког вернакулара и доследна језичка црта истичу се прозодијски ликови *мњне̄*, *се̄бе̄*, *њњга̄*; *све̄га̄*; *да̄на̄с* (Веселиновић 2022б: 259). Уз то, у осталим спојевима речи с предлогом и у дистрибуцији поста акценатских дужина, поред ванјезичких фактора попут узраста, степена образовања и радне средине, битни су и одређени лингвистички чиниоци који се могу пратити у конкретном говору. Преплетом фонетских развојних фактора и морфолошких аналогичности поста акценатске дужине доследно се чувају у позицији иза краткоузлазног акцената у свим генерацијама говорника (*друг̄ар*, *им̄ам*; *унутра*, *им̄ се*), готово потпуно скраћују иза дугосилазног акцената или претходне дужине, док у позицијама иза дугоузлазног акцената и неузлазне краткоће дистрибуција дужина варира у зависности од датих унутарјезичких чинилаца. Помоћу међугенерациског варирања датих појава може се пратити језичка промена у току – преношење акцената на проклитику најмање је заступљено (Веселиновић 2022а: 110–111)

и индекс фреквенције поста акценатских дужина у свим варијабилним позицијама опада (Веселиновић 2022б: 267) у говору најмлађе генерације.

За разлику од морфолошких и фонолошких особина градских говора у Србији, синтаксичке особине спорије се мењају те је степен међугенерациског варирања између три узастопне генерације мањи (Рајић 2009: 42). То је условљено самом природом синтаксичких промена – оне се поступно мењају, пролазећи кроз различите фазе, и могу трајати вековима (Грковић-Мејдор 2007: 28–29). Тиме се на плану синтаксе и семантике глаголских облика (Веселиновић 2023) поређењем с описима околних руралних говора показало да су у лозничком вернакулару испољавају раширене језичке тенденције, које своје извориште имају у унутарјезичким развојним механизмима, какви су симетрија у систему, реченична хомоагентност и синтаксичко-семантичка контекстуализација глаголског облика, али које су убрзане утицајем говора престижних економско-културних центара Србије на лознички вернакулар кроз електронске говорне медије. Као што је и очекивано, језичке промене најзаступљеније су код најмлађе информаторке, али су поједине од њих знатно присутне и у идиолектима двеју старијих информаторки, из чега следи да неке иновације нису новијег датума, већ да је главнина варијација у данашњем лозничком вернакулару одавно присутна. Одређене морфосинтаксичке црте губе се у потпуности – имперфекат, наративни императив и глаголски прилог прошли, неке су пред губљењем попут аориста и глаголског прилога садашњег, док су присутне разне варијације између наслеђених дијалектизама и интердијалекатских језичких црта – презент и крњи перфекат наспрам сложеног перфекта у наративном дискурсу, потенцијал наспрам презента у намерној реченици, инфинитив наспрам конструкције *да*-презент у модалним, фазним, пасивним и имперсоналним структурама, као и у творби сложеног футура I.¹ Међутим, присутне су и језичке црте и промене својствене лозничком говору самом по себи – нпр. код све три информаторке наративни презент везује се за одређена синтаксичко-семантичка окружења, па се тако појављује уместо потенцијала за означавање неререференцијалних радњи у прошлости.

¹ Варијантна употреба инфинитива као допуне уз остале групе глагола регистрована је једино у идиолекту најстарије информаторке (Веселиновић 2023), што одражава пут језичке промене у току – инфинитив постаје маркер одређених структура (Грковић-Мејдор 2007: 29).

2. Предмет, циљ и методологија

2.1. Предмет и циљеви истраживања

Предмет овога рада представља дистрибуција придевског вида у говору Лознице. Упоредивањем интерговорничких варијација са стањем придевског вида забележеним у околним говорима и стандардном српском језику осветлиће се могуће тенденције у погледу видских дистинктивних обележја и модела дистрибуције придевског вида у лозничком говору. Другим речима, утврдиће се да ли је пре свега реч о видској дистинкцији очуваној на прозодијском плану, чија дистрибуција у зависности од синтаксичких, семантичких и прагматичких момената може бити било контрастна било комплементарна, или је реч о слободном варирању и језичкој промени у току. На основу различитих унутарјезичких и ванјезичких чинилаца претпоставља се да ће највећи број иновација бити забележен у говору најмлађе информаторке.

2.2. Корпус и информатори

Из корпуса који сачињава фонетски транскрипт разговорâ с трима Лозничанкама различитих генерација, које су истовремено и у сродству, ексцерпирани су примери у којима су забележене одговарајуће дијалекатске особине.² Припадници различитих узрасних група изабрани су за информаторе јер се проучавањем међугенерациског варирања употребе придевског вида може пратити језичка промена у току.³ Ознаке за информаторке поређане су од најмлађе ка најстаријој.⁴ Све су три информаторке по степену образовања једнаке – завршиле су средње стручне школе, а трећа информаторка поред тога поседује и диплому из дактилографије. Информаторке су истовремено учествовале у интервјуу и, иако нису одраније познавале испитивача, говориле су слободно, природно и неометано и, претпоставља се, без свесне на-

² Звучни запис разговора, у трајању од 95 минута, забележен је у Клушцима, лозничком приградском насељу, у јулу 2021. године. Транскрипт разговора сачињен је уз помоћ програма *VoiceWalker* и записан је у Ворду. За транскрипцију звучног записа употребљене су традиционалне графичке ознаке за обележавање акцената у српском језику.

³ У различитим социолингвистичким истраживањима по свету под појмом узрасне групе или генерације говорника подразумева се разлика од око десет година између најмлађег и најстаријег припадника групе, што је уједно и временски распон који се узима као услов за језичку промену (Рајић 2009: 39). У нашем истраживању разлика међу информаторкама је по двадесетак година.

⁴ Информаторке су означене на следећи начин: И1 – рођена 1992. г.; И2 – рођена 1970. г.; И3 – рођена 1948. г.

мере да се прилагоде саговорнику и да из свог говора елиминишу одређене особине које би сматрале одразом непожељног или неправилног говорења.⁵

2.3. Теоријско-методолошки оквир истраживања

2.3.1. О пореклу и развоју категорије придевског вида

Поред поступности, важна одлика синтаксичких промена јесте и трајност дубинских синтаксичко-семантичких структура и опозиција у језику (Грковић-Мејџор 2007: 28). Наиме, док се дубинске опозиције веома споро мењају, њихов дистрибутивни опсег и формално енкодирање пролазе кроз разне промене, те у изучавању синтаксичких промена треба правити разлику између промене искључиво површинске структуре, при чему се дубинска структура не мења, и промене саме дубинске структуре (Грковић-Мејџор 2007: 29).⁶ Стога би се и придевски вид у српском језику могао сагледати у дијахроном кључу – опозиција између одређеног и неодређеног вида, дубинска синтаксичко-семантичка структура, мења се вековима, док је пратећа површинска морфолошка промена поступнија и учљивија.

Да бисмо осветлили дистрибуцију придевског вида у савременом српском језику и његовим дијалектима, потребно је да у основним цртама прикажемо могуће порекло и развој категорије придевског вида, без намере да се исцрпније посветимо некадашњој дистрибуцији придевског вида у балто-словенском и потоњем прасловенском језику јер то и није предмет овог истраживања. Између четири теорије настанка одређеног вида изнете у палеославистици опредељујемо се за тзв. специфичнодетерминацијску теорију (Михаљевић 2014: 99).⁷ Према овој теорији, категорија одређеног вида настала је у балто-словенском да би се особа или предмет издвојили из скупа истоврсних референата, тј. одвојили од свих других сличних референата. Основно, инваријантно значење одређеног вида било би *индивидуализација* и *уникализација* особе или предмета, те се сва претходно тумачена значења одређеног вида – *ранија споменутост*, *емфаза* и сл., а која су мање-више чинила основна полазишта других теорија, изводе из овог основног значења

⁵ За више информација о информаторкама в. Веселиновић 2022а.

⁶ Тако је пример за промену дубинске структуре, коју прате и морфолошке промене, губљење трипартитне опозиције *једнина–двојина–множина* у домену граматичког броја и свођење дубинске опозиције на дихотомију *једнина–множина* у већини словенских језика (Грковић-Мејџор 2007: 29–30). Губљењем двојине у дубинској структури одвијају се и следствене морфолошке промене, те се губе и именска и глаголска наставачка обележја двојине (Грковић-Мејџор 2007: 30).

⁷ За детаљан приказ историје проблема и аутора који су понудили различита објашњења настанка категорије придевског вида у балто-словенском и његове употребе у старословенском в. Фекете 1969/73: 13–26 и Михаљевић 2014: 94–100.

(Mihaljević 2014: 98–99). Стога је облик одређеног вида у ранијим језичким фазама био семантички маркиран, док је облик неодређеног вида сходно томе постао семантички неутралан, не издвајајући референт из скупа њему сличних референата (Mihaljević 2014: 99).

Кад је реч о морфологизацији категорије придевског вида, сложена придевска промена, којом се марkira одређени вид, настала је од промене придева неодређеног вида, која се поклапала с именичким променама (Mihaljević 2014: 95), додавањем одговарајућих падежних облика постпониране анафорске заменице **jь, ja, je* пред крај балтословенске фазе (Mihaljević 2014: 97). Временом је у прасловенском и потоњим словенским језицима анафорска заменица срасла уз придев те је дошло до потпуне граматикализације сложене придевске промене, у којој у међувремену долази и до развоја нових наставка и различитих фонетских асимилација и сажимања (Белић 1969: 146; Mihaljević 2014: 99–100).⁸ С друге стране, неодређени вид са својом именичком променом чува траг некадашњег неразликовања именица и придева као врста речи у раном праиндоевропском. Именице и придеви могли су се творити истим суфиксима и припадати истим деклинационим парадигмама, а придеви се издвајају као посебна врста речи тек с развојем категорије рода у касном праиндоевропском, при чему придеви имају различите облике за три рода (Mihaljević 2014: 94).

У већини словенских језика облици одређеног вида временом потискују облике неодређеног, те су облици именичке промене, тзв. кратки облици, у већини савремених словенских језика на периферији система или су у потпуности елиминисани као што је случај у лужичкосрпском (Mihaljević 2014: 96). Једино се још у западним јужнословенским језицима кратки облици могу појавити у функцији атрибута, али и у њима све ограниченије него у прасловенском (исто). Тиме што се у словенском свету одређени вид, као хронолошки млађа категорија, шири на рачун неодређеног вида, као хронолошки старије категорије, огледа се и инверзија маркираности унутар дубинске опозиције. Наиме, одређени вид, при свом настанку семантички маркиран, мења место у систему и постаје доминантније средство, те неодређени вид као некада неутралан, постаје семантички маркиран. Маркирана категорија временом нестаје, постаје емфатичко средство или маркер одређених структура (Грковић-Мејџор 2007: 29). Отуд и разлике у судбини неодређеног вида

⁸ Тако нпр. у И јд. м. и ср. рода највероватније због уједначености броја слогова у облицима сложене придевске промене, уместо очекиваног **bosomyjъ*, настаје по угледу на кратки облик из Г мн. сложени облик **bosъjъ*, који фонетским развојем постаје **bosyъ*, облик посведочен у старословенском. Затим се два сродна вокала асимиљују и сажимају у једно дуго -y- (**bosyъ*), што је такође посведочено у старословенском (Mihaljević 2014: 99–100).

у различитим словенским језицима. Кад је о српском језику реч, неодређени вид постао је такође семантички маркиран (Лашкова 2000: 572–573).

У оквиру промене придева одређеног вида кроз историју српскога језика заменичка промена утицала је аналошки на сложену придевску промену, при чему настају облици са заменичким наставцима а придевском дужином вокала (Белић 1969: 147), насталом претходним процесом асимилације и сажимања вокала унутар старих сложених облика (Белић 1969: 148).⁹ Процес стапања заменичке, с једне стране, и именичке и сложене промене придева, с друге стране, креће у појединим падежима већ пре 13. века (Brozović – Ivić, P. 1988: 26), те се касније развија јединствена заменичко-придевска промена. Самим тиме, под (не)посредним утицајем заменичке промене, у појединим падежима једначе се и облици одређеног и неодређеног вида, те у две придевске промене настају хомоформе у И јд. и Г, Д, И и Л мн. свих родова, као и Г, Д и Л јд. ж. рода, које сви имају дуге наставке, па се у новоштокавским говорима и стандардном језику међусобно могу разликовати једино по акценту, али само у извесном броју придева (Белић 1969: 140–141; 144).¹⁰

2.3.2. Ка облику, употреби и значењу придевског вида у савременом српском језику и његовим дијалектима

Придевски вид у српском језику представљао би истовремено и морфолошку и синтаксичко-семантичку категорију (уп. Фекете 1969/73: 1–2). Зато се питање придевског вида у савременом српском језику издваја и у погледу флексије и у погледу могућих синтаксичких положаја. Што се морфолошког аспекта тиче, наслеђена су три формална видска обележја – акценат, наставак и дужина на наставку (Ивић и др. 1997: 136–137). Тако се у новоштокавским говорима и Вук–Даничићевој норми, поред лексички условљених акценатских парова, издвајају наслеђена видска дистинктивна средства у погледу деклинационих образаца – у промени придева одређеног и неодређеног вида разликују се према квантитету вокала Н и А јд. и мн. свих родова, с тим што у Н јд. м. р. и хомонимном А јд. м. р. именица с обележјем [живо -] постоји и наставачка разлика,¹¹ док се према самом наставку два придевска вида

⁹ Тако је од прсл. **novajęgo* фонетским путем настало првобитно **novāgo*. Дужина на претпоследњем слогу пренета је и на нови вокал -о-, који је настао под утицајем заменичке промене. Завршно -а настало је по угледу на промену именица: **novōga* (уп. Белић 1969: 146–149; Brozović – Ivić, P. 1988: 27).

¹⁰ Тако се нпр. у И јд. м. рода разликују неодређени вид *лѣпѣм* и одређени вид *лѣпѣм* (уп. Ајџановић 2022: 76). Међутим, у неким другим придевским лексемама то није случај, нпр. неодређено *пѹнѣм* једнако је одређеном *пѹнѣм* (уп. Белић 1969: 140–141).

¹¹ То што је прозодијска разлика у Н и А јд. и мн. свих родова остала све до 19. века, кад се конституише стандард, вероватно је условљено позицијама које заузимају дати падежи – позицијама граматичког субјекта и директног објекта, централним реченичним члановима.

разликују у Г, Д и Л јд. м. и ср. (Белић 1969: 140–141; уп. Стевановић 1986⁵: 258; уп. Ајџановић 2022: 75–78).

Што се тиче придевског вида као синтаксичко-семантичке категорије, управо се у пореклу двеју деклинационих парадигми огледа класична дистрибуција придевског вида у српскоме језику. Наиме, поред тога што може обављати функцију атрибута, придев неодређеног вида, тј. именичке промене, за разлику од одређеног вида, може се појавити као првостепени реченични члан у функцијама које су типичне за именицу и именичку синтагму попут предикатива и апозиције, тј. апозитива,¹² док се придев одређеног вида, некадашње сложене придевске а потоње заменичко-придевске промене појављује пре свега као другостепени реченични члан – синтагматски атрибут с демонстративно-анафорском функцијом (Ивић 1963: 29; Стевановић 1986⁵: 251–252).¹³ Тиме је придевски вид у српском језику категорија с два типа дистрибуције у зависности од хијерхијског статуса придева у реченици: кад је придев првостепени реченични члан, дистрибуција придевског вида строго је детерминисана, те је реч о комплементарној дистрибуцији; ако је другостепени реченични члан, тј. синтагматски атрибут, дистрибуција придева контрастног је типа – употреба придевског вида зависиће од семантичких и прагматичких чинилаца. С тим у вези, једновидски односни придеви, којима се исказује однос према нечему, припадање, намена и сл., појављују се по правилу у атрибутској функцији, док су им друге функције атипичне (Гортан-Премк 1994: 121–122).

Међутим, у већини новоштокавских говора, као и у данашњем стандардном језику, поготово екавског изговора, не постоји разлика према наставку између одређеног и неодређеног придевског вида осим у номинативу једнине мушког рода, односно хомоформном акузативу једнине мушког рода именица с ознаком [живо -] (Стевановић 1986⁵: 261–262; Ивић и др. 1997: 136;

¹² У свим цитираним дијалектолошким истраживањима придевског вида раздваја се употреба придева у функцији апозитива од употребе придева у функцији атрибута. Међутим, у србистици и сербокроатистици уопште, као и шире у славистици, расправљано је о синтаксичком статусу апозиције и апозитива наспрам атрибута и других сродних реченичних функција (уп. Стевановић 1989⁴: 48–74). Ми смо се у нашем истраживању определили да апозитив подведемо под првостепене реченичне чланове због интонационог издвајања у говорном низу. Наиме, тиме се истиче његова синтаксичко-семантичка специфичност – реч је о одредби која се додаје већ одређеном појму, што јој даје извесну синтаксичку самосталност (Стевановић 1989⁴: 57). Према томе, могло би се рећи да је синтаксичка самосталност апозитива уз већ одређени појам у корелацији с употребом неодређеног придевског вида у датој функцији, док је синтаксичка самосталност атрибута уз одређену именицу у корелацији с употребом одређеног вида.

¹³ Будући да се одређени вид у српском језику често појављује уз демонстративно-анафорске заменице, ако се узме у обзир порекло облика, синтагме попут *та лѐпа дѐвѓјка* представљале би с дијахроне тачке гледишта својеврсну редупликацију (**ta lepa* < **ta lepa* + *ja*).

Ајџановић 2022: 75).¹⁴ Две промене, именичка и заменичко-придевска, уједначавају се у корист оне друге (Ајџановић 2022: 75), у чему се огледа општесловенска тенденција и назире потпуно изједначавање парадигми (Белић 1969: 166).¹⁵ У језику савремених писаца облици именичке промене придева у зависним падежима чувају се једино у фразеологизмима (Станојчић 1996: 118; Милојевић Миладиновић 2017: 241), при чему употреба таквог облика у другим контекстима постаје стилски маркирана (Станојчић 1996: 118–119). Због изједначавања деклинационих образаца, често се у литератури истиче како се разлика у значењу између одређеног и неодређеног вида, бар на позицији атрибута, у стандардном језику, пре свега екавских области, губи, па се говори о општој нарушености правилности у дистрибуцији придевског вида (Стевановић 1986⁵: 250, 261–262; Станојчић 1996: 118; Ајџановић 2022: 78–79).¹⁶

Упркос томе, иако се по природи ствари у писаном језику акценатска алтернација не може опазити, због чега се при анализи придевског вида у корпусу језика књижевности једино и може поћи од облика (Фекете 1969/73: 8–9; Милојевић Миладиновић 2017: 7), у дијалектима се после изједначавања парадигми разлика у придевском виду, ако постоји, може још увек одражавати на прозодијском плану – помоћу акцента или дужине наставачког вокала (Brozović – Ivić, P. 1988: 26–27). Тако је после губљења именичке промене придева у Банату акценат на основи постао главни маркер придевског вида, чак и код придева који изворно нису имали акценатску опозицију,¹⁷ док

¹⁴ Губљење наставачке разлике у Г, Д и Л јд. м. и ср. вероватно је узроковано аналогизмом према стању у множини, као и у једнини женског рода, у којима су облици датих падежа у одређеном и неодређеном виду одавно хомоформни. Преношење синкретизма из једних парадигматских облика у друге било је изузетно продуктивно на општесловенском плану (Ивић, П. и др. 1997: 368).

¹⁵ Тенденције губљења именичке промене и њеног изједначавања са заменичко-придевском променом уочене су и у староштокавским дијалектима српскога језика у којима није дошло до анализације деклинације. Тако је у зетско-сјеничким говорима уочена тежа губљења именичке промене придева који имају само неодређени вид какви су присвојни придеви (Ивић 2001: 217). За судбину придевског вида у косовско-ресавском в. нпр. Симић, Р. 1972: 324; Радић 1990: 27–28, а у смедеревско-вршачком в. нпр. Павловић 1982: 30; Бошњаковић 2012: 142.

¹⁶ Да се у ијекавским областима стандардног српског језика и даље могу појавити облици именичке промене придева у зависним падежима, бар у језику српских писаца с краја 19. и прве половине 20. века, као и друге половине 20. века, показује анализирано стање у делима С. Матавуља, П. Кочића, Б. Ђопића, В. Деснице итд. (Милојевић Миладиновић 2017: 239–241).

¹⁷ И у истраживању о видској дистрибуцији на прозодијском плану у урбаном вернакулару, какав је говор Новог Сада, код неколико млађих испитаника примећено је да се некадашњи прозодијски лик неодређеног вида *крѹнна* реинтерпретира у одређени вид, док неодређени вид у предикативу гласи *крѹнна*, што према мишљењу аутора представља својеврсну реституцију акцента као видског дистинктивног средства (Ајџановић – Алановић 2009: 239–240).

неакцентована дужина на граматема не игра улогу услед поодмаклог стања редуције (Ивић и др. 1997: 356).¹⁸ На овај начин у оквиру придевских видских парова као маркери неодређеног вида настају својеврсна хибридна образовања – облици с наставком из промене одређеног вида, чија дужина притом може бити редукована, а с акцентом из негдашње именичке промене неодређеног вида, чиме се разликују од хомоформног маркера одређеног вида.¹⁹

Стога, показује се да у српским говорима постоји разлика у судбини дистрибуције придевског вида у зависности од тога да ли је придев првостепени реченични члан, било самостално употребљен било као управни члан придевске синтагме у својству реченичног члана, или је другостепени реченични члан, тј. зависни члан синтагме која може заузимати различите позиције у реченици, при чему се издваја неколико случајева варијације неодређеног и одређеног вида у истој позицији (Ивић 1963: 29).²⁰ Наиме, позиција атрибута, зависног члана именичке синтагме, једна је од ретких позиција у којима се оба вида могу јављати равноправно (Стевановић 1986⁵: 251; Ајдановић – Алановић 2009: 239), што отвара могућност за појаву слободне варијације. Начелно се дистрибуција придевског вида у овој позицији слаже с дискурсном категоријом *поменутиости* (*познатиости*), те се у литератури говори о томе да одређеност придева произилази из одређености референта исказаног именицом (Пешикан 1957: 172; Фекете 1969/73: 33).²¹ Одређени придевски вид употребљава се у контексту у којем је референт именице већ познат саговорницима и/или је раније поменуто у дискурсу, па се придев налази у синтагми с одређеном именицом (уп. Ивић 1963: 29), док се неодређени вид употребљава у контексту у којем је референт тек уведен, није раније

¹⁸ Ипак, нису сви наставци именичке промене придева ишчезли. О специфичној улози коју је наставак *-а* у Г (–А) јд. м. и Г јд. ср. р. добио у банатском говору в. Ивић, П. и др. 1997: 108–111.

¹⁹ Хибридна образовања постојала су већ и у Вуково време, те их он помиње и у својој граматици (Караџић 1966: XLIII–XLV). Међутим, потоње граматике попут Маретићеве и Стевановићеве не баве се оваквом могућношћу обележавања неодређеног вида (Фекете 1969/73: 7). У превидјању овакве могућности због сагледавања само писаног језика могао би се и тражити један од узрока општем месту у литератури – да је правилност у дистрибуцији нарушена.

²⁰ Док се у дијалектолошким студијама покривају проблеми деклинационих образаца два придевска вида, у већини студија недостају подаци о употреби и значењима придевског вида. Пример студије у којој је детаљно покривена дистрибуција придевског вида јесте опис банатских говора (уп. Ивић, П. и др. 1997: 356–368).

²¹ У новијим истраживањима, бар кад је реч о падежима који чувају обличку опозицију придевског вида, примећено је да придевски вид у српском стандардном језику, али на корпусу писаног језика, поред дискурсне категорије *познатиости* може маркирати и друге дискурсне категорије, па се нпр. у позицији предикатива прави разлика између *супсективности* ‘припадности подскупу референата денотираних именицом’ и *интерсективности* ‘припадности пресеку скупова референата денотираних именицом’ (Станковић 2013: 210).

поменут, те се придев налази у синтагми с неодређеном именицом (исто). Поред свега тога, дистрибуција придевског вида и могући степен варијантности усложњени су и могућим синтаксичким функцијама синтагми чији је зависни члан придев.

2.3.3. Методе истраживања

Основна метода истраживања јесте дистрибутивна метода – примери првенствено описних придева ексцерпирају се из одговарајућих контекста тј. синтагматских низова како би се одредио дистрибутивни опсег придева одређеног, односно неодређеног вида. Репрезентативни примери ексцерпирани из корпуса обележени су ознаком за информаторке, које су поређане од најмлађе (И1) ка најстаријој (И3), док се упоређивањем с описима околних говора, дијалекатског залеђа Лознице, утврђује степен заступљености и постојаности дате језичке појаве у данашњем лозничком говору. Стога се резултати истраживања повезују с резултатима представљеним у монографијама Б. Николића *Мачвански говор* (1966), *Тршићки говор* (1968) и *Колубарски говор* (1969), као и монографијама *Говор Љештанског* М. Тешића (1977), *Говор села Обади у Босанском Подрињу* М. Симића (1978), те *Говор села Горње Цапарде (код Зворника)* П. Ђукановића (1983). Како би се одредио могућ степен нивелације према другим урбаним вернакуларима, резултати анализе пореде се и с резултатима изнесеним у истраживању *Прозодијске одлике придевских видских парова у говору Новог Сада* М. Ајџановића и М. Алановића (2009).

При анализи придевског вида у првостепеним и другостепеним члановима ослањаћемо се и на трипартитну класификацију функција придевског вида Е. Фекетеа (1969/73) – придев у функцији идентификације одређеног појма, придев у функцији дескрипције одређеног појма и придев у функцији класификације неодређеног појма. Придев у првој функцији означава особину преко које говорник идентификује појам или јединку саговорнику, у другој било коју иманентну особину појма већ одређеног у дискурсу те служи разради информације, док придев у трећој функцији служи саговорнику да обзнани било коју од особина неидентификованог појма (Фекете 1969/73: 65–66). Пошто је заснована на српском језичком материјалу, а не на старословенском како је раније био случај, теорија ваљано представља природу дистрибуције придевског вида у српском језику, а притом је већ коришћена у дијалектолошкој литератури (в. Ивић и др. 1997: 356–368). Стога, без обзира што је заснована на корпусу писаног језика, због чега проучава само облике с дистинктивним наставцима – првенствено облике мушког рода једнине, њене недостатке у говорном језику надокнађујемо увидима изнетим у другој књизи *Банатских говора* (1997).

3. Анализа емпиријског материјала

3.1. Маркирање придевског вида

Будући да се у корпусу, осим у номинативу (и акузативу) једине мушког рода, у осталим падежима не јавља ниједан пример именичке промене придева, тзв. краћег облика, који је својствен неодређеном виду, лознички говор удаљава се од стања забележеног у суседним говорима, у којима се спорадично појављују такви облици (уп. Николић 1966: 265–266; 1969: 49; Симић, М. 1978: 75–76) или су чак шире заступљени (уп. Ђукановић 1983: 248), те се испитани идиом губљењем именичке промене придева, аналогној деклинацији именица, приближава савременим градским говорима на шумадијско-војвођанском терену, какав је нпр. говор Новог Сада (Ајџановић – Алановић 2009: 237). Како је у лозничком говору поста акценатска дужина и даље постојана језичка појава (Веселиновић 2022б: 267), у корпусу се запажа да су, услед губљења наставачке видске дистинкције, за разликовање придевског вида релевантна оба прозодијска чиниоца – и акценат и (не)постојање неакцентоване дужине на наставку.²² Тиме неодређени вид у лозничком говору нема више именичку промену, али не губи своју посебну парадигму, те се може говорити о посебним деклинационим обрасцима неодређеног и одређеног вида, с могућим акценатским алтернацијама.

Наиме, као и у већини говора на терену шумадијско-војвођанског дијалекта (Николић 1968: 391–392; Ивић и др. 1997: 138), и у забележеним примерима у лозничком говору примећена је тенденција да се наслеђени придевски акценатски типови једначе тако да у одређеном виду на првом слогу двосложних буде дугосилазни акценат, нпр.: *брзој* (И1), *мало* (И2), *ста́ра* (И3);²³ односно да буде краткоузлазни на првом слогу тросложних, нпр.: *рђе́нуј* (И1), *срча́ниј* (И2), *дрвѐни* (И3)²⁴. Уз то, семантичка улога поста акценатске дужине у разликовању вида придева с непроменљивим акцен-

²² С обзиром на то да у Банату поста акценатска дужина нема улогу маркера придевског вида, док се у Лозници видска дистинкција код многих придева једино и може исказати дужином, и у овом се сегменту процес редукције поста акценатских дужина међу новоштокавским говорима у својим резултатима разликује, односно ток унутарјезичке промене рачва се у два правца. Наиме, указано је већ да је у војвођанским говорима као услов чувања поста акценатске дужине релевантнији квантитет претходног слога од квалитета, што је обратно од ситуације у северозападној Србији, у којој је квалитет акцента значајнији чинилац у чувању дужине (Веселиновић 2022б: 246–247).

²³ У свим примерима губи се поста акценатска дужина у позицији најподложнијој томе – иза дугосилазног акцента на крајњем отвореном слогу (уп. Веселиновић 2022б: 248–250).

²⁴ Иако се губи дужина на крајњем отвореном слогу иза неузлазне краткоће (уп. Веселиновић 2022б: 252–254), дужина свакако нема дистинктивну видску улогу јер је већ обавља наставак.

том одговара истоврсној, готово редовној, употреби дужине у генитиву множине именица, у облику који је хомонимичан с другим падежним облицима у именичкој парадигми, првенствено с генитивом једнине (уп. Веселиновић 2022б: 249, 251, 256, 266). Тако управо дужина уноси информацију о виду, на пример: *имам сестру једну / рђену* (И1).

3.2. Вид придева као првостепеног реченичног члана

У корпусу се придев као првостепени реченични члан, како самостално тако и с модификатором, махом јавља као предикатив, тј. лексичко језгро копулативног предиката. У српском језику та позиција резервисана је за неодређени придевски вид, који служи квалификацији појма исказаног у субјекту (Ивић и др. 1997: 356), износећи нешто ново о њему (Стевановић 1986⁵: 252). Са тиме се слажу и забележени примери код све три информаторке. Пошто је номинатив падеж предикатива, потврђене су и обличке видске разлике у мушком роду једнине: *био је народ уплашен* (И1), *сваки посао је тежак, град је миран и тих* (И2). У женском и средњем роду једнине и у множини видско дистинктивно обележје представља прозодијски лик: *ја баш кад сам није лена била удните, било је стрдога били су стрдоги, ја сам и њима стрдога чак, чиста је била, поносна сам и на себе и на своје сестре, два три месеца сам овај верена, осуђени смо били, да нам је то овај утемељено свима* (И1), *биле су добре обе²⁵, смешни су* (И2), *ја сам била млада, сад је то ружно, да л сам неуредна, била сам привржена њему, повлашћена сам била међу њима, то што су они мени били наклоњени као јединици* (И3). Неодређени придевски вид, квалификативне функције, може бити подржан различитим интензификаторима који градирају дату квалификацију: *јако су ми лепи овај лепи су ми ти обичаји, баш су лепи* (И1), *серије које су баш лепе* (И2), *по мени то је врло важно, а ја сам била природно онако / прилично повучена* (И3).

На извесну употребу неодређеног вида у позицији предикатива утичу и заменички прилози са значењем неодређености (Ивић и др. 1997: 365): *нису нешто велики Клупци, некако је склђена, ја сам некако и привржена, ја само не бих водела из куће да изађем [...] колико год да је и лепо и тужан је некако моденат* (И1). Међутим, у корпусу се неодређени вид појављује и с прилозима *тако* и *толико*, који се типично употребљавају уз придеве одређеног вида, због наглашене квалификативности субјекатског појма (Фекете 1969/73: 180; Ивић и др. 1997: 360), условљене и самом синтаксичком

²⁵ Ово је пример очуване прозодијске разлике видског пара у Белићевом типу *ддбро* : *ддбрр* (1969: 158–159), те облик одређеног вида има краткосилазни акценат, што се разликује од опште тенденције.

позицијом: *би́ла је толико̀ вѐлика Дри́на и прё́ва* (И1), *што смо ми́ исто та̀ко̀ билѐ вёспї́тане* (И2), *та̀ко̀ смо̀ би́ли вёзанѝ ба̀ш* (И3). Једини изузеци јесу придеви *ма̀ли*, *прѐма̀ли* и *фи́ни*, код којих не постоји видска дистинкција, већ само наставак и акценат својствени одређеном виду: *километра̀жа је ма̀ла*, *ми́слим да̀ јој јѐ би́о прѐма̀лѝ а̀квёријум* (И1), *док су̀ онѐ билѐ ма̀лѐ,*²⁶ *кад јѐ ма̀ло нѐшто* (И2), *јер су̀ ви́дели да̀ јѐ фи́ни* (И3);²⁷ с тим што је код средње информаторке (И2) забележен и аналошки пример с дугоузлазним акцентом: *јер ма̀ла је и шти́клица*, што добро илуструје очуваност разлике између одређеног и неодређеног придевског вида у њеном идиолекту.²⁸

У говору најмлађе информаторке забележен је исказ у којем су у предикативу истовремено употребљена оба придевска вида: *оовај ем вѐлика̀ била је вѐлика прё́ва*²⁹ *бр̀за* (И1). С обзиром на то да је напоредна употреба придева одређеног и неодређеног вида у истој позицији својствена говорима у којима је нарушена видска опозиција (Ивић и др. 1997: 366–367), индикативно је што је пример неразликовања одређеног и неодређеног вида у предикативу регистрован код најмлађе информаторке. У томе се одражава зачетак језичке промене, чиме се лознички говор почиње приближавати општој тенденцији у српским дијалектима и стандарду.

Неодређени придевски вид забележен је и у служби апозитива (Ивић и др. 1997: 359): *жи́вимо̀ о́вде у у̀лици / склё̀њени, ту́ смо̀ д̀нет близу̀ гра̀да / д̀нет склё̀њенѝ коли́ко толи́ко̀* (И1). Такође, придев може бити и поименичен (Ивић 1963: 29). Супстантивизирани придев, који је по правилу одређеног вида када означава људе (Ивић и др. 1997: 365–366), јесте неодређеног вида када квалификује неодређене појмове (Ивић и др. 1997: 361), за шта постоје потврде у корпусу – супстантивизирани придеви у функцији су граматичког субјекта: *сме́њује сѐ ле́по и ру́жно* (И3).

²⁶ У овом примеру јасно се види колико је постакценатска дужина и даље релевантна у разликовању одређеног и неодређеног вида. Без обзира на то што се придев налази у позицији резервисаној за неодређени вид, он има само акценатски лик својствен одређеном виду, те је и дужина сачувана, и то на положају на којем је најсклонија редукцији у лозничком говору – на отвореном крајњем слогу иза дугосилазног акцента (Веселиновић 2022: 265–267).

²⁷ Овај придев често у дијалектима нема одговарајући облик неодређеног вида у номинативу јединине мушког рода (Ивић, П. и др. 1997: 367).

²⁸ Овај пример сагласан је уоченој тенденцији у Банату да и придеви који пре нису разликовали акценат у облицима одређеног и неодређеног вида добијају акценатску дистинкцију у придевском виду (Ивић, П. и др. 1997: 356).

²⁹ Овде се управо по постакценатској дужини види да је у питању придев одређеног вида. У говорима с напоредном употребом одређеног и неодређеног вида могућа су оба редоследа – и да одређеном виду претходи неодређени и да се неодређени појављује после одређеног (уп. Ивић, П. и др. 1997: 366–367). У датом исказу остварене су обе могућности одједном.

3.3. Вид придева као зависног члана синтагме

Међу синтаксичким позицијама синтагме издваја се субјекат егзистенцијалног типа, који у функционалној реченичној перспективи типично има статус реме, те је исказан синтагмом чији је атрибут неодређеног вида (Ивић и др. 1997: 359): *би́ла је та̂ нѣка̂ златна средѝна* (И2),³⁰ *та̂д̂а су би́ла срѣћна времѝна, то̂ је већ прѣжњено [...] јер је би́ла ве́лика опа́сност да се бѝмбардује* (И3).

У осталим синтаксичким позицијама у којима се налази синтагма – у позицијама субјекта и објекта, адвербијалног и адноминалног детерминатора, придевски вид конгруентног атрибута варира у корпусу. Придев у генерички употребљеној синтагми може бити и одређеног вида, односно у референцијално употребљеној синтагми може се појавити и неодређени вид, што је условљено било семантичким чинициома (значењем придева, значењем управног члана синтагме или значењем целокупног лексичког споја), било намерама говорника (истицање особине референта).

У корпусу су забележени примери придева неодређеног вида у типичном споју с неодређеном именицом, при чему се појам уведен у дискурс квалификује (Фекете 1969/73: 191–192): *ле́не љ̀спомене су ђстале* (И1), *ба̂ш смо ѝмали дѡбре плѡте*,³¹ *ѝнфу̀зија сам се на̀прѝмала [...] али ми је ве́лике пѡследице оставило на зглѡбове*. Међутим, именица може бити и одређена, те се неодређеним видом наглашава нека особина референта, инсистира се на неком његовом својству (Фекете 1969/73: 90–91): *по це́лој*³² *Југосла̀вији ста̀рој* (И3).³³

Одређени придевски вид преовлађује у лексичким спојевима, најчешће двочланим, који су знак читаве класе или врсте, те придев у синтагми има функцију идентификатора врсте, тј. има номенклатурни значај (Фекете 1969/73: 109).³⁴ Заправо, придевом се означава само једна од особина које одликују врсту, па се посредством те особине означава све што одликује дату

³⁰ Овде као додатни услов за употребу неодређеног вида наступа и појава детерминатора *неки* у синтагми (Ивић, П. и др. 1997: 365).

³¹ Придевски вид употребљен у овом примеру подржан је и интензификатором *ба̂ш*, који изискује само неодређени вид.

³² У корпусу није забележен облик номинатива анализираног придева, па се на основу тога не може знати постоји ли у лозничком говору облик *це́ли*, што је досад забележено једино у Банату (уп. Ивић, П. и др. 1997: 150–151).

³³ Употреба неодређеног вида на месту одређеног вида како би се истакла особина референта одраз је семантичке маркираности неодређеног вида. Наиме, неодређени вид као хронолошки старији мења своје место у систему тако што, између осталог, постаје и средство емфазе (Грковић-Мејџор 2007: 29).

³⁴ Понекад се у српском језику појављују лексички спојеви с неодређеним видом, какав је, на пример, спој *низак притисак* (уп. Станковић 2013: 214).

врсту и што се зна да одликује дату врсту: нпр. *бели медвед* – ‘бео’ + низ особина које одликују врсту (Фекете 1969/73: 132). Стога је оваквим синтагмама својствена семантичка идиосинкразија, уз непроменљиву форму и високу фреквенцију у говору (Станковић 2015: 252). Лексички спој најчешће обележава врсте животиња и биљака, типове јела, намирница и пића, одеће и обуће, оруђа (Ивић и др. 1997: 361–363).³⁵

У корпусу је забележен само одређени придевски вид у блокираним синтагмама, које се налазе или у одређеном или у неодређеном окружењу.³⁶ Индикатори референцијалне употребе јесу демонстративно-анафорске заменице типа *овај, тај, онај*, уз које се подразумева одређеност именичког појма (Фекете 1969/73: 79; Ивић и др. 1997: 364–365), овде исказаног блокираном синтагмом, или је реч о онимизираним изразима, који сами по себи уводе јединствене референте: *и не́ма то́ ста́ро кумство* (И1), *ддбије и днај срчани́ болесни́к* (И2), *први радни дан уддла се*,³⁷ *по целој Југосла́вији ста́рој* (ИЗ)³⁸.

У неодређеном окружењу забележени су идиоматизовани спојеви (Ивић и др. 1997: 363), као и блокиране синтагме које означавају врсту или тип, те се одређени придевски вид у њима односи на читаву класу, а не на јединственог

³⁵ У зависности од тога које се од својстава ставља у први план, у литаратури се ови лексички спојеви означавају различитим терминима – *стабилизоване варијанте* (Фекете 1969/73), *блокиране синтагме* (Ивић, М. 1963: 29; Ивић, П. и др. 1997: 361), *устаљене синтагме* (Ивић, П. и др. 1997: 361), *фразне лексеме* (Ајдановић – Алановић 2009: 241), *генеричке номиналне синтагме* (Станковић 2015). У даљем излагању користи се термин *блокирана синтагма* због његове устаљености у дијалектолошкој литератури, али и због денотативног опсега. Наиме, док Е. Фекете и Б. Станковић пре свега говоре о називима врста и типова, појам блокираних синтагми обухвата и идиоматизоване изразе, те географске називе и називе појединих празника и дана и недеља у години (Ивић, П. и др. 1997: 363–364), чиме се у анализи, поред терминологизованих, захватају и идиоматизовани и онимизирани лексички спојеви. Исти денотативни опсег (терминологизовани спојеви попут *белá рíба*, идиоматизовани спојеви попут *живá лèгèнда* и онимизирани спојеви попут *Стáри Вујáдин* и *Црñб мòре*) обухвата и појам *фразних лексема* у истраживању М. Ајдановића и М. Алановића (2009: 241).

³⁶ Иако је још средином прошлог века М. Пешикан упозоравао да не треба мешати категорије *одређени вид* ~ *неодређени вид* са категоријама *описни придев* ~ *присвојни придев* (Пешикан 1957: 173), при екскерпцији узети су у обзир и једновидски односни придеви на суфикс *-ни*, који могу али и не морају имати своје парњаке у двовидским описним придевима на суфикс *-ан (-ни)* (Грицкат 1990: 216), ради што потпунијег увида у дистрибуцију одређеног придевског вида у одређеном и неодређеном контексту и потенцијалне аналогије типа *мáла*, те се и примери односних придева наводе у анализи (уп. нпр. *ра́дни ста́ж*). Појава односних придева у облику неодређеног вида забележена је нпр. у Левчу, на терену косовско-ресавског дијалекта (уп. Симић, Р. 1972: 324).

³⁷ Овде је одређеност окружења појачана и употребом редног броја (Piper 2001: 118).

³⁸ У овом примеру уочава се комбинација два вида условљена намером говорника, с једне стране, и значењем речи, с друге стране – придев неодређеног вида служи да говорник истакне својство референта, исказаног блокираном синтагмом, у којој се придев очекивано појављује у одређеном виду.

референта (Станковић 2010: 492): *само те фабрике да се подунē а ка̀моли и друга̀ ра̀дна мѐста, њма̀м сѐстру јѐдну / рѐђену́,*³⁹ *ра̀дила сам и у бр̀зој хр̀ани* (И1), *у̀зѐли бенефи́цирани ра̀дни ста̀ж,*⁴⁰ *би́ла сам на ра̀дном мѐсту у лаборатѐрији, јѐдну двѐ ле́жице лѹ́ка ма̀ло цр̀ног ма̀ло бе́лог, квалитѐт [...]* *фин̀алног пр̀дизвода* (И3).

Кад је реч о лексичкој семантици придева, искључиво одређени вид имају односни придеви, по дефиницији једновидски, чији описни парњаци, са својим могућим краћим обликом, заправо представљају другу лексему (Фекете 1969/73: 238): *кад је са̀знѐ пр̀ави ра̀злог* (И3).⁴¹ С тим у вези, у појединим семантичким групама двовидских придева могуће је слободно варирање у дистрибуцији вида. Упоредивши налазе у својој студији са стањем у старословенском, Е. Фекете уочио је да градивни придеви у српском језику уз неодређене именице све више попримају облике одређеног вида као знак врсте, специјалног квалитета (1969/73: 243), што је у нашем корпусу посведочено следећим примером у говору најстарије информаторке: *на̀прави ра̀мић др̀вени* (И3). Заправо се у оваквом лексичком споју придева одређеног вида и именице крију тзв. природне класе, које због своје честе употребе временом постају колокације (Станковић 2013: 213–214). Маркер колокабилности придева постаје одређени придевски вид, те се својом формом колокације приближавају блокираним синтагмама.⁴² Разлика у односу на блокиране синтагме лежи у томе што код оваквих колокација није присутна семантичка идиосинкразија (Станковић 2015: 251–254).⁴³

Кад је неодређена именичка заменица управни члан синтагме која се налази у субјекатској или објекатској позицији, очекује се придев неодређеног вида (Ивић и др. 1997: 365): *па̀днѐ ти нѐшто те́шко* (И1), *до̀ђе нѐшто ле́по* (И3). Међутим, да се у овом синтаксичко-семантичком окружењу дистинкција између неодређеног и одређеног вида почиње губити показује пример забе-

³⁹ У овом исказу информаторка је накнадно додала синтагму, с исказаним придевом *рѐђену́*, а елидираном именицом [*сѐстру*], како би нагласила да њена сестра, уведени референт, припада класи *рођених сестара*, те се синтагма односи на читав скуп.

⁴⁰ Овај пример представља трочлани лексички спој, који је такође терминологизован.

⁴¹ Овде придев значи ‘сушти, истински’, док би његов парњак *пр̀ав* имао значење ‘раван’ (Фекете 1969/73: 238).

⁴² У колокацијама којима се означавају природне класе одређени вид може и даље варирати с неодређеним видом, па се у зависности од могућности варијације колокације могу поделити у две подгрупе – колокације код којих је могућа употреба оба вида и колокације код којих је могућа употреба само одређеног вида, које су тиме ближе блокираним синтагмама (Станковић 2015: 251–254).

⁴³ То се јасно види ако се примени интерпретативни поступак Е. Фекетеа (1969/73) – за разлику од придева *бео* у *бели медвед*, у колокацији *дрвени рамић* придев означава само ‘материјал од ког је направљен рамић’, али не и неке друге пратеће особине које се приписују референтима у денотативном скупу.

лежен код најмлађе информаторке (И1): *нѣшто ми је лѣпо рѣкаѡ*. У вези с овим примером могло би се говорити о тенденцији уоченој у комбинацији придева одређеног вида с неодређеном придевском заменицом *неки*. Наиме, као што се у том случају неодређеност маркира придевском заменицом *неки* а придевом својство непознатог појма (Фекете 1969/73: 243), тако се и овде неодређеност маркира неодређеном заменицом, и то именичком, док се придевом одређеног вида квалификује непознати појам.

У случају да синтагма заузима позицију предикатива (Ивић 1963: 29), у нашем корпусу вид придева у својству атрибута у складу је с уоченим семантичким моментима у другим позицијама. С једне стране, придев може бити неодређеног вида (Ивић и др. 1997: 356–357). Притом, неодређени вид атрибута у оквиру предикатива може бити подржан и употребом интензификатора *јако*, који модификује искључиво придеве у краћем облику (Ковачевић, Рупезић 2015: 28): *лѡзница као лѡзница и шири се и јако је лѣп граѡ*. С друге стране, у оквиру предикатива може се наћи и блокирана синтагма, с придевом у одређеном виду (Ивић 1963: 29; Ивић и др. 1997: 361): *ѣто тѡ [је] јѣдино лѣчнѡ вѡља* (И2), *бѣло је мѣслим напорно у производњи [...] тѡ су бѣла и бенефицирани радни стајж, ѡна ради здравствени је радник, ја јѣсам стара генерација* (И3).

3.4. Заступљеност видске дистинкције међу различитим генерацијама

Као што се из приложеног може запазити, дистинкција између неодређеног и одређеног придевског вида и даље се добро чува на прозодијском плану у лозничком говору, али ниво доследности зависи од синтаксичке позиције коју заузима придев. Међу првостепеним реченичним члановима издвајају се позиције апозитива и предикатива, као и употреба супстантивизираних придева у функцији граматичког субјекта. У функцији апозитива посведочена је типична употреба придева неодређеног вида (*живимо ѡвде у љлици / склѡњени*), а примери супстантивизираних придева такође су неодређеног вида због своје семантике (*смѣњује се лѣпо и ружно*). Приметно је да за придев у функцији предикатива, позицији резервисаној за неодређени вид, код двеју старијих информаторки нема примера акценатског лика одређеног вида, осим кад је реч о лексичким изузецима (*јер су вѣдели да је фини*), те је дистрибуција прозодијске видске разлике у овој позицији у њиховим идиолектима доследна. Штавише, видска дистинкција у овим позицијама толико је постојана да је чак код средње информаторке забележен аналошки акценатски лик *мѡла* као дистинктивно обележје неодређеног вида. Међутим, видска опозиција у позицији предикатива почиње се нарушавати код најмлађе информаторке, код које је забележен пример напоредне употребе одређеног и неодређеног вида (*оовај ем вѣлика била је вѣлика прљава брза*).

Тиме се лознички урбани вернакулар разликује од других урбаних вернакулара попут новосадског, у ком је код испитаника и старијег и млађег узраста у датим позицијама регистрована варијација акценатских ликова у видској дистрибуцији (Ајџановић – Алановић 2009: 238–239, 242–243).

Кад је реч о атрибуцки употребљеном придеву, постојаност дистинкције између неодређеног и одређеног придевског вида у лозничком говору зависи од реченичне позиције коју попуњава синтагма. С једне стране, комплементарна дистрибуција заступљена је у синтагми на позицији субјекта егзистенцијалног типа (*била је та̂ нѣка̂ зл̄атна средѝна*) и предикатива (*л̄озница као л̄озница и шӣри се и ја̄ко је л̄ѣп град*), у којима није забележен ниједан случај слободне варијације. Одређени вид појављује се у предикативу једино ако је реч о блокираној синтагми, али је у том случају она употребљена генерички (*ја̄ јѣсам ст̄ара генер̄ација*), те су дате позиције и даље резервисане за неодређени вид. Вероватно је да је појава неодређеног вида атрибута у предикативној синтагми подржана доследном употребом неодређеног вида предикативног придева (*ја̄ сам била мл̄ада*). С друге стране, дистрибутивни опсег одређеног вида пресеца се с дистрибутивним опсегом неодређеног вида у осталим реченичним позицијама које попуњава синтагма. У позицијама субјекта и објекта, адвербијалног и адноминалног детерминатора забележена је или контрастна дистрибуција или зачетак слободне варијације, која би могла бити најава следеће фазе језичке промене.

У датим позицијама важни чиниоци у избору неодређеног или одређеног вида јесу лексичка семантика и намере говорника. Тако се уз одређену именицу појављује неодређени вид као начин истицања неке особине референта (*по ц̄елој југосл̄авији ст̄арој*), те се у овом примеру види да је обележје неодређеног вида семантички маркирано. На примеру блокираних синтагми показује се да је лексичка семантика битан фактор у дистрибуцији видских обележја. Уочава се да се видска дистрибуција, без обзира на то да ли је реч о генеричкој или референцијалној употреби, у оквиру блокираних синтагми ни код једног информатора не нарушава. С тим у вези је и појава одређеног вида на месту неодређеног у колокацији *др̄вени ра̄мић* (ИЗ), која се својим значењем, иако не у потпуности идиосинкратизованим, приближава блокираним синтагмама. Пошто је забележена код најстарије информаторке, показује се да лексичка семантика не иступа само као својеврсни конзерватор видске дистинкције већ представља и подлогу за продуктивну реинтерпретацију придевског вида засноване на категоријализацији ванјезичке стварности. Наиме, говорницима постаје језички битан и специјални квалитет на основу ког могу све референте с тим квалитетом да обухвате у логички (под)скуп. То може бити или материјал од ког су састављени сви референти обухваћени датим скупом, исказан градивним придевом, или квалитет добијен као резултат глаголске радње, исказан гла-

голским придевом трпним, или порекло и томе слични односи референата (Фекете 1969/73: 112). Чувањем дистрибуције одређеног вида у блокираним синтагмама и чак његовим проширивањем на семантички сродне колокације лознички урбани вернакулар разликује се од новосадског, у ком су прозодијске видске разлике у оваквим синтагмама нарушене (уп. Ајџановић – Алановић 2009: 241).

Слободна дистрибуција забележена је у субјекатски употребљеној синтагми с неодређеном заменицом као управним чланом. Наиме, примећује се да је видска опозиција у тој позицији код најмлађе информаторке нарушена, што није случај у говорима двеју старијих, па је заступљена недоследност у употреби (*нѐшто тѐшко* : *нѐшто лѐпо*). По наведеној замени неодређеног вида одређеним у неодређеном окружењу лознички градски говор опречан је новосадском говору, у којем је уочена тенденција да се атрибутски употребљен придев у супротном, одређеном окружењу замењује неодређеним видом (Ајџановић – Алановић 2009: 239–240).

Узевши све у обзир, дистрибуција придевског вида у лозничком говору још увек је унутарјезички мотивисана, те је слободна варијација ограниченог домета. Док је варирање регистровано како при низању придева у предикативу, као првостепеном реченичном члану (*оовај ем велика била је вѐлика прљавај брза*), тако и при употреби придева у својству атрибута као другостепеног реченичног члана (*нѐшто тѐшко* : *нѐшто лѐпо*), у свим осталим случајевима на снази је комплементарна или контрастна дистрибуција. Иако су се морфолошки оба вида у скоро свим падежима изједначила у корист заменичко-придевске промене, постојаност поста акценатских дужина у говору, заједно с акценатским паровима, чува видску дистинкцију. Дистрибутивни опсег одређеног вида, као семантички немаркираног, не шири се на рачун неодређеног вида, те су при употреби прозодијског видског обележја испреплетени синтаксички, семантички и прагматички узроци. Пошто су примери слободног варирања забележени у само две позиције, и то искључиво у говору најмлађе информаторке, уочава се да је нарушавање видске дистрибуције тек у зачетку. Тиме се лознички урбани вернакулар разликује од новосадског, у ком је код испитаника млађег узраста у свим позицијама регистрована двосмерна супституција, при чему је замена одређеног вида неодређеним знатно чешћа (Ајџановић – Алановић 2009: 242).

4. Дистрибуција придевског вида у лозничком вернакулару у светлу унутарјезичких промена и ванјезичких чинилаца

За разлику, на пример, од забележеног стања у Левчу (Симић 1972: 324), у лозничком говору није забележена аналогија према којој односни придев

добија наставак описног придева неодређеног вида у мушком роду једнине. Уз то, за разлику од стања забележеног у банатском говору (Ивић и др. 1997), чувају се поста акценатске дужине, те се одговарајући падежни облици одређеног и неодређеног придевског вида разликују према оба прозодијска обележја – и према акценту основе и према квантитету вокала у наставку. Тиме статус хибридних образовања у морфолошком систему одређеног говора зависи од судбине поста акценатских дужина. С једне стране, у говорима какав је банатски редуција поста акценатских дужина убрзала је процес потпуног изједначавања придевских парадигми, те се хибридна образовања могу сматрати делом јединственог деклинационог типа (Ивић и др. 1997: 137), док је разлика лексикализована везујући се за граматичку основу. Својеврсна лексикализација одређеног и неодређеног вида, који се разликују једино према акценту, текла је по угледу на наслеђене хомоформне маркере у множини и женском роду једнине, у којима се видска разлика и у стандардном језику једино може исказати акцентом (Стевановић 1986⁵: 260–261).⁴⁴ Стога би се у говорима с таквим маркирањем придевског вида могло говорити о завршеном процесу стапања именичке, заменичке и сложене промене у категорији придева (Ивић и др. 1997: 137).⁴⁵ С друге стране, у другим новоштокавским говорима какав је лознички постојаност неакцентоване дужине на наставцима придева одређеног вида успорила је процес изједначавања парадигми, хибридна образовања разликују се кратким вокалским квантитетом од хомоформног наставка у сложеној промени, те је реч о два деклинациона типа. Тако би се у датим говорима, након губљења разлике у наставку, изгубила некадашња именичка промена, али би неодређени вид и даље имао своју посебну парадигму.

Самим тиме, чување видске дистинкције на прозодијском плану назнака је и доследније правилности у дистрибуцији придевског вида. На пример, у Банату је, бар у описаном стању, правилност у дистрибуцији доста добро очувана – придевски вид везује се за одређене контексте (Ивић и др. 1997: 367–38), те се уочава комплементарна дистрибуција придевског вида у првостепеним реченичним члановима. Међутим, примећује се да је све мање

⁴⁴ Тако према одређеном *зеленїх* у Г мн. сва три рода постоји неодређено *зеленїх* (уп. Стевановић 1986⁵: 260–261). Иста је ситуација и у женском роду једнине, нпр. Г јд. *зеленє* : *зеленє* (уп. Стевановић 1986⁵: 261).

⁴⁵ Дијахронијски гледано, овакав принцип стапања облика наликује оном из балто-словенског. И у овом случају придев неодређеног вида представља основу, овде сачувану у виду акцента, док улогу постпонованог додатка обавља наставак из заменичко-придевске промене, који би тиме одговарао негдашњој анафорској заменици с обликом из заменичке промене. Поред формалне, разлика у односу на балто-словенску иновацију јесте и семантичка. Наиме, овде је образовање настало како би маркирало неодређени вид, док су се придев и анафорска заменица некад стапали да би обележили одређени вид.

ситуација у којима придевски вид уноси семантичку дистинкцију (исто), чиме контрастна дистрибуција слаби. Уз то, услед слободног варирања прозодијских остварења, у појединим видским паровима тежи се уопштавању једног од двају остварења, а могућа су и семантичка цепања (Ивић и др. 1997: 367).⁴⁶ Ипак, у поређењу с другим словенским дијалектима видска дистинкција у Банту добро је очувана (Ивић и др. 1997: 368).

Иако је у говорима попут банатског присутна мање-више комплементарна дистрибуција у првостепеним реченичним члановима у комбинацији са све мањом контрастном и све већом слободном дистрибуцијом у другостепеним, назнака зачетка следеће фазе промене управо је двосмерно варирање придевског вида уз детерминаторе (уп. Ивић и др. 1997: 360, 365), чиме се губи дистрибутивно разграничење одређеног и неодређеног вида у тим позицијама. Такође, оба видска парњака могу се наћи напоредо у истој позицији (уп. Ивић и др. 1997: 366–367). Слична је и ситуација у урбаним вернакуларима, попут говора Новог Сада, у којем је после настанка јединственог деклинационог обрасца акценат постао видско обележје, али све више варира у различитим позицијама и у оба смера (Ајџановић – Алановић 2009: 242). Отуд губљењем дистрибутивног разграничења прозодијска видска дистинкција све више постаје ирелевентна, како у говору млађе популације тако и старије (Ајџановић – Алановић 2009: 243). Тенденција мешања акценатских ликова уочена је и у говору Београда (уп. Станојчић 1996: 117–118). За разлику од стања забележеног у датим руралним и урбаним говорима српскога језика, у лозничком говору нарушавање разлике између неодређеног и одређеног вида тек је у зачетку будући да су поједине знаке регистроване у говору најмлађе генерације.

5. Закључна разматрања

Узевши све у обзир, уочава се да је придевски вид у лозничком говору и даље постојана језичка појава. Наиме, иако се и у овом говору две придевске промене, именичка и сложена, изједначавају у корист промене одређеног вида, с једином очуваном наставачком разликом у Н (А) јд. м. рода, још увек се може говорити о видској дистинкцији на прозодијском плану, те се деклинационе парадигме неодређеног и одређеног вида разликују и према акценту и према поста акценатској дужини у појединим наставцима. Како две парадигме деле наставке у скоро свим падежним облицима, не би се више могло гово-

⁴⁶ Тако се уз именице с ознаком [живо +] појављује само акценатски лик својствен неодређеном виду: *прéки људи*, те придев има значење карактерне особине, док се уз именице с ознаком [живо -] појављује придев с акцентом својственим одређеном виду, а са значењем 'попечан': *прéка кућа* (уп. Ивић, П. и др. 1997: 367).

рити о именичкој промени, аналогној деклинацији именица, као о деклинацији неодређеног придевског вида, већ о посебним парадигмама неодређеног и одређеног вида с акценатским алтернацијама.

Према томе, правилност дистрибуције придевског вида у лозничком говору готово је у потпуности очувана, при чему избор вида узајамно зависи од синтаксичких, семантичких и прагматичких услова. Синтаксички дистрибуција зависи од хијерархијског статуса реченичног члана – у првостепеним реченичним члановима пре свега је комплементарна, док је у другостепеним реченичним члановима дистрибуција најчешће контрастна, те избор вида зависи како од семантичких чинилаца: значење придева, значење управног члана синтагме или значење целокупног лексичког споја; тако и од прагматичких какво је истицање особине референта.

Кад је реч о међугенерациском варирању придевског вида, приметно је да је у говору две старије информаторке дистрибуција придевског вида доследно комплементарна и контрастна, док се у говору најмлађе информаторке издвајају случајеви слободног варирања придева одређеног и неодређеног вида, чиме се уочава зачетак језичке промене у току. Варијација није у корелацији са синтаксичком хијерархијом, па је забележена у оба хијерархијски различита положаја – и у предикативу као првостепеном реченичном члану (*оовај ем вѣлика била је вѣлика пр'љавā брза*) и у атрибуту као другостепеном реченичном члану (*нѣшто ми је лѣпо рѣкаѡ*). Оба варирања посведочена су у специфичним окружењима – у координираном придевском низу, односно уз неодређену именичку заменицу.

У међугенерациском варирању правилности у дистрибуцији придевског вида одражава се поступност дуготрајне језичке промене. С једне стране, стање забележено у идиолектима старијих информаторки представљало би развојну фазу у којој неодређени придевски вид губи своју именичку промену, али је још увек и те како релевантан, па је у строгој комплементарној и контрастној дистрибуцији с одређеним видом. Стање забележено у говору старијих информаторки управо се наслања на претходну развојну фазу чувања појединих наставака именичке промене, која је посведочена у описима околних руралних говора. С друге стране, у идиолекту најмлађе информаторке креће да се нарушава правилност дистрибуције вида, у чему се назире следећа развојна фаза – дистрибутивни опсег одређеног вида све се више шири на рачун неодређеног вида те је заступљено слободно варирање и у позицијама резервисаним за неодређени вид.⁴⁷ Ако упоредимо развојне фазе промене

⁴⁷ Следећа развојна фаза, каква је забележена у банатском говору, било би варирање које би ишло и у супротном смеру – и на позицијама одређеног вида појављује се неодређени вид. Крај промене представљало би стање забележено у новосадском говору као представнику урбаног вернакулара – нестаје дистрибутивно разграничење придевског вида, те се у потпуности губи и прозодијска видска дистинкција.

забележене у околним говорима и у нашем истраживању, уочљиво је да се ток језичке промене убрзао, што би се могло тумачити ванјезичким чиниоцима – лознички говор као урбани вернакулар тежи да нивелише своје разлике наспрам других градских говора. Ако се сагледа шире интердијалекатски, промена може бити убрзана и због унутарјезичких разлога, те је губљењем поста акценатских дужина на наставцима одређеног вида у говору попут банатског настао јединствен деклинациони образац, чиме је говор склонији варирању акценатских парова.

Самим тиме, да је варијација у лозничком говору тек у зачетку, показује то што се и даље добро чувају поста акценатске дужине у говору свих трију информаторки, при чему и као дистинктивно обележје у деклинацији придевског вида. Пошто су у говору најмлађе информаторке у истој синтаксичкој позицији забележена оба прозодијска лика придева (*била је толико велика Дрина и прљава* : *оовај ем велика била је велика прљавā брза*), не уочава се уопштавање једног прозодијског лика, својствено говорима с далеко нарушенијом дистрибуцијом. Стога је видска прозодијска дистинкција у лозничком говору постојана категорија. Губљење наставачке разлике у лозничком вернакулару пре свега је наставак унутарјезичких тенденција, што се види према забележеном стању у околним руралним говорима, у којима су облици именичке промене пред губљењем. Такође, у довршавању процеса губљења именичке промене придева огледа се и ванјезички условљена нивелација градских говора, чиме се лознички вернакулар приближава другим градским говорима на српском језичком терену, поготово екавском. Морфолошке, наставачке промене брже су и уочљивије од синтаксичких. Стога, иако се губе наставци именичке промене придева, видска дистинкција, унутарјезики мотивисана и прозодијски остварена, остаје као језичка црта којом се лознички говор разликује од других градских говора у којима се категорија придевског вида губи. С тим у вези, у оваквом маркирању придевског вида огледа се и традиционална дијалекатска позадина лозничког говора. Будући да се дијалекатско залеђе Лознице налази на прелазу из херцеговачко-крајишког у шумадијско-војвођански дијалекат, доследно губљење именичке промене црта је која лознички говор приближава типичним говорима на шумадијско-војвођанском терену, док би добро очувана видска дистинкција била појава која би дати говор повезивала са главнином говора херцеговачко-крајишког дијалекта.

Све ово показује да би за дистрибуцију придевског вида и у стандардном српском језику било битно истражити и говорни модалитет језика. Наиме, као што се може уочити, између осталих, и на овде приказаној грађи, при уједначавању именичке промене са заменичко-придевском могуће је да се видска дистинкција очува на прозодијском плану – настанком својеврсних хибридних образовања. То показује да опозиција у придевском виду не мора

бити толико нарушена како се често у литератури о савременом српском језику истиче. Такав став настао је због саме природе корпуса на којем су засноване обимније студије о овом феномену попут Фекетеове (1969/73) и традиционалне дескриптивне граматике попут Стевановићеве (1986⁵) – примери опозиције придевског вида ексцерпирани су из писаног језика, пре свега књижевноуметничког функционалног стила. Стога би се истраживањима говорног стандардног језика, пре свега разговорног стила, стекао бољи увид у дистрибуцију придевског вида, као и у могуће територијалне разлике у категорији придевског вида, условљене различитом дијалекатском припадношћу говорника српскога језика.

Међутим, с обзиром на мали број говорника обухваћених овим истраживањем, али и на мали обим грађе добијене од тих говорника, представљени резултати морају бити условно схваћени, те је важно напоменути да би употреби придевског вида у лозничком и другим говорима српскога језика, као и у српскоме језику као целини требало посветити свеобухватнија и обимнија истраживања. Овај рад у том смислу представља ослонац и потенцијалне смернице за нека будућа истраживања придевскога вида у србистици – дијалектолошког, дијахронијског или синхронијског усмерења, али и шире. Резултати таквих истраживања вероватно би дали одговор и на то шта би могли бити тачни узроци потенцијалном потпуном губљењу придевског вида као категорије у систему именских речи или потенцијалној реинтерпретацији остатака именичке промене придева или придевског вида као категорије.

ЛИТЕРАТУРА

- Ајџановић, Милан (2022). *Стандардни српски језик 2: Морфологија*. Нови Сад: Филозофски факултет. <<https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2022/978-86-6065-706-2>> 25.06.2024.
- Ајџановић, Милан и Миливој Алановић (2009). Прозодијске одлике придевских видских парова у говору Новог Сада. У: *Лингвистичке свеске. 9. Говор Новог Сада. Свеска 1: Фонетске особине* (ур. Ж. Бошњаковић). Нови Сад: Филозофски факултет. 235–245.
- Белић, Александар (1969). *Историја српскохрватског језика. Књ. 2, Св. 1: Речи са деκлинацијом*. Београд: Научна књига.
- Бошњаковић, Жарко (2009). Испитивање градских говора у Србији. У: *Лингвистичке свеске. 8. Говор Новог Сада. Свеска 1: Фонетске особине* (ур. Ж. Бошњаковић). Нови Сад: Филозофски факултет. 47–76.
- Бошњаковић, Жарко (2012). Морфолошке особине говора источне Шумадије. *Српски дијалектолошки зборник*. LIX: 1–381.
- Веселиновић, Бранислав (2022а). Преношење акцената на проклитику у говору Лозничанки. У: *Млади и србистика 3* (ур. М. Ковачевић и др.). Тршић – Београд: Научно-образовно културни центар „Вук Караџић” – Јасен. 94–113.

- Веселиновић, Бранислав (2022б). Постакценатске дужине у говору Лозничанки. *Прилози проучавању језика*. 53: 239–270.
- Веселиновић, Бранислав (2023). Из морфосинтаксе глагола у данашњем говору Лознице. У: *Philoslavica 2023. 11. Simpozij mladih slavistov »Dialog med središči in obrobji v slovanskih jezikih in literaturah«*. Nova Gorica, 1. in 2. december 2023. [у штампани].
- Гортан-Премк, Даринка (1994). Типови и врсте речи. *Јужнословенски филолог*. L: 117–128.
- Грицкат, Ирена (1990). Прилог дискусији о описним и односним придевима. *Наш језик*. XXVIII/5–6: 214–223.
- Грковић-Мејдор, Јасмина (2007). *Списи из историјске лингвистике*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
- Ђукановић, Петар (1983). Говор села Горње Цапарде. *Српски дијалектолошки зборник*. XXIX: 191–294.
- Ивић, Милка (1963). Репертоар синтаксичке проблематике у српскохрватским дијалектима. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. VI: 13–30.
- Ивић, Павле (2001). *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штокавско наречје*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
- Ивић, Павле, Жарко Бошњаковић и Гордана Драгин (1997). Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта. Друга књига: Морфологија, синтакса, закључци, текстови. *Српски дијалектолошки зборник*. XLIII.
- Карацић, Вук Стефановић (1966). [Сабрана дела Вука Карацића. Књига друга]. *Српски рјечник (1818)* (прир. П. Ивић). Београд: Просвета.
- Лашкова, Лили (2000). Нормирање савременог српског језика у знаку конкуренције језичких средстава. *Јужнословенски филолог*. LVI: 569–575.
- Милојевић Миладиновић, Милица (2017). *Придеви и придевске заменице са семантичког и морфолошког аспекта. Докторска дисертација*. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.
- Николић, Берислав (1966). Мачвански говор. *Српски дијалектолошки зборник*. XVI: 183–314.
- Николић, Берислав (1968). Тршићки говор. *Српски дијалектолошки зборник*. XVII: 373–473.
- Николић, Берислав (1969). Колубарски говор. *Српски дијалектолошки зборник*. XVIII: 1–71.
- Павловић, Радослав (1982). Облици деκлинације и конјугације у говору подручја Раче Крагујевачке (с посебним освртом на акценат). *Српски дијалектолошки зборник*. XXVIII: 7–61.
- Пешикан, Митар (1957). Одредни придев у српскохрватском језику. *Наш језик*. VIII/5–6: 171–174.
- Радић, Првослав (1990). Цртице о говору села Мрче у куршумлијском крају. *Српски дијалектолошки зборник*. XXXVI: 1–74.
- Рајић, Љубиша (2009). Градски говори. У: *Лингвистичке свеске. 8. Говор Новог Сада. Свеска I: Фонетске особине* (ур. Ж. Бошњаковић). Нови Сад: Филозофски факултет. 31–46.
- РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика, I–III*. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967–1969. IV–VI, Нови Сад: Матица српска, 1971–1976.

- Симић, Милорад (1978). Говор села Обади у босанском Подрињу. *Српски дијалектолошки зборник*. XXIV: 1–124.
- Симић, Радоје (1972). Левачки говор. *Српски дијалектолошки зборник*. XIX: 1–618.
- Станковић, Бранимир (2010). Члан у македонском језику и категорија придевског вида у српском језику. *Годишњак за српски језик и књижевност Филозофског факултета у Нишу*. XXIII/10: 487–496.
- Станковић, Бранимир (2013). Придевски вид у српском језику – наука, норма и језичка реалност. У: *Наука и свет 3* (ур. Б. Димитријевић). Ниш: Филозофски факултет. 207–218.
- Станковић, Бранимир (2015). *Синтакса и семантика одређеног и неодређеног придевског вида у српском језику*. Докторска дисертација. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.
- Станојчић, Живојин (1996). Морфологија, синтакса и фразеологија. У: *Српски језик на крају века* (ур. М. Радовановић). Београд: Институт за српски језик САНУ; Службени гласник. 111–142.
- Стевановић, Михаило (1986⁵). *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнोजезичка норма) I. Увод. Фонетика. Морфологија*. Београд: Научна књига.
- Стевановић, Михаило (1989⁴). *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнोजезичка норма) II. Синтакса*. Београд: Научна књига.
- Тешић, Милосав (1977). Говор Љештанског. *Српски дијалектолошки зборник*. XXII: 159–325.
- Фекете, Егон (1969/73). Облик, значење и употреба одређеног и неодређеног придевског вида у српскохрватском језику. 1. део. *Јужнословенски филолог*. XXVIII/1–2: 321–386. [1–66]. 2. део. *Јужнословенски филолог*. XXIX/3–4: 339–522. [67–250].

*

- Brozović, Dalibor i Pavle Ivić (1988). *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski. Izvadak iz II izdanja Enciklopedije Jugoslavije*. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža”.
- Kovačević, Predrag i Milan Pupezin (2015). Funkcijske projekcije u srpskom nominalnom kompleksu. *Zbornik za jezike i književnosti Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*. 5: 21–31.
- Mihaljević, Milan (2014). *Slavenska poredbena gramatika. Drugi dio: Morfologija, Prozodija, Slavenska pradomovina*. Zagreb: Školska knjiga.
- Okuka, Miloš (2008). *Srpski dijalekti*. Zagreb: SKD Prosvjeta
- Piper, Predrag (2001). *Jezik i prostor*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Radovanović, Milorad (2003). *Sociolingvistika*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

Branislav Veselinović

ON THE ADJECTIVAL ASPECT IN THE SPEECH OF LOZNICA

Summary

The subject of research is the distribution of adjectival aspect in the speech of Loznica. The main aim of the research is to describe the contemporary state of the Loznica speech in terms of the distribution of adjectival aspect, as well as to compare inter-speaker variations with the state of adjectival aspect recorded in the surrounding rural dialects and the standard Serbian language. An empirical inquiry into these issues could determine which aspectual distinctive features and distributional models of the two adjectival aspects are possible in the Loznica speech. The corpus consists of a transcript of a sociolinguistic interview with three women from Loznica of different ages. The results of the analysis showed that, contrary to surrounding rural dialects, the distinction in endings between definite and indefinite adjectival aspect is preserved only in the nominative singular masculine, whereas the aspectual distinction is maintained on the prosodic level. Therefore, the aspectual markers are both the accent and the post-accent length on the ending. In other words, hybrid formations arise in the declension of adjectives of indefinite aspect – form with the ending from pronominal-adjectival declension and prosodic realization from the nominal declension. Furthermore, syntactic distribution depends on the hierarchical status of the sentence element: in first-level sentence elements, it is primarily complementary, while in second-level elements, the distribution is generally contrastive. In this case, the choice of aspect depends on both semantic and pragmatic factors. Regarding intergenerational variation of adjectival aspect, it is noticeable, in line with different intralinguistic tendencies and extralinguistic factors, that in the speech of the two older informants, the distribution of adjectival aspect is consistently complementary and contrastive. However, in the speech of the youngest informant, cases of free variation of definite and indefinite aspect arise, thus indicating the beginning of an ongoing language change.

KEY WORDS: Šumadija-Vojvodina dialect, Eastern Herzegovinian dialect, urban speech, language change, variations, distributive range, complementary distribution, contrasting distribution, post-accentual lengths, word stress.

Бранислав Веселиновић
Филозофски факултет
Универзитет у Новом Саду
Србија
baneveselinovic5@gmail.com